Edvard Kardelj

A SZOCIALISTA ÖNIGAZGATÁSÚ DEMOKRÁCIA POLITIKAI RENDSZERÉNEK ALAPJAI

(Bevezető felszólalás a JKSZ KB Elnöksége 1977. június 13-án Belgrádban megtartott 30. ülésén)

Az 1974. évi alkotmány, valamint A társult munkáról szóló törvény, továbbá a többi rendszerbeli törvény és egyéb megfelelő társadalmi, politikai intézkedések és akciók rendkívül nagy, mondhatnám, úgyszólván forradalmi változásokat idéztek elő szocialista önigazgatású társadalmunk társadalmi-gazdasági és termelési viszonyaiban, a föderáció viszonyaiban általában, illetve a köztársaságok és tartományok közti viszonyokban, végül a szocialista önigazgatás politikai rendszerének területén. Számottevő intézkedések születtek a munkások önigazgatási, társadalmi, gazdasági és szociális helyzetének megszilárdítása, valamint az egész szocialista önigazgatás rendszerének fejlesztése érdekében. Mint a múltban is mindig, szocialista forradalmunk fejlődésének ezt az új szakaszát is — társadalmunk alapos és sokoldalú bíráló helyzetfölmérése alapján — a Jugoszláv Kommunista Szövetség indította el társadalmunk valamennyi többi alkotó szocialista erejével együtt.

A munkások és általában a dolgozók önigazgatási szerepének ezen folyamata azonban nem fejlődhetne szabadon, teljes mértékben és a kellő dinamikával, ha egész politikai rendszerünk nem alkalmazkodna idejekorán és gyorsabban az ilyen társadalmi, gazdasági és termelési viszonyokhoz. Így tehát társadalmunkra a politikai rendszer területén, illetve a szocialista önigazgatási demokrácia további fejlesztése céljából nem kevésbé jelentős feladatok várnak, mint amilyenek megvalósításához az alkotmány és a társult munkáról szóló törvény alapján, a társadalmi, gazdasági és termelési viszonyok terén hozzáláttunk. Az ilyen társadalmi, gazdasági és termelési viszonyok kialakítása olyan mértékben jelenti politikai rendszerünk további fejlesztésének társadalmi, gazdasági és anyagi megszilárdítását, valamint az emberek közti demokratikus viszonyok további

fejlesztését a szocialista önigazgatás társadalmi és gazdasági rendszerében, amilyen mértékben hozzájárultunk és hozzájárulunk szocialista önigazgatási rendszerünk stabilizálásához.

I.

A TÁRSADALMI FELÉPÍTMÉNY, A POLITIKAI RENDSZER ÁTLÉNYEGÍTÉSE

Mivel a politikai rendszerünk további fejlesztésének problémái messzemenőleg kihatnak egész szocialista önigazgatású társadalmunk fejlődési irányzatára és feltételeire, a Jugoszláv Kommunista Szövetségnek feltétlenül világos álláspontokat kell elfoglalnia az említett problémák megoldásának irányzatával és eszközeivel, illetve szocialista önigazgatási demokráciánk politikai rendszerének továbbfejlesztési útjaival és formáival kapcsolatban. Nyilvánvaló, hogy ezeket a kérdéseket nem tűzhettük napirendre, mielőtt társadalmunk meg nem kapta a maga igazi „társadalmi-gazdasági szellemét", azaz mindaddig, amíg nem teremtettünk olyan társadalmi, gazdasági és fejlődési viszonyokat, amelyek az államapparátus döntő jelentőségű gyámkodása nélkül is működhetnek.

Így aztán most az egész társadalmi felépítmény, elsősorban a politikai rendszer, döntő fontosságú kérdése lett további eredményes önigazgatási fejlődésünknek. Annál inkább, mert elmondhatjuk, hogy politikai rendszerünk fejlődése bizonyos mértékben lemaradt, illetve egyes intézményes megoldások már nincsenek összhangban a társadalmi-gazdasági és termelési viszonyokkal és formákkal, amelyek az önigazgatásilag szervezett társult munka területén fölmerülnek és fejlődnek. Ha az összhang hiánya tovább tartana, számottevő módon fékezné egész szocialista önigazgatási rendszerünk további fejlődését és megszilárdítását.

Ezenfelül az új alkotmány meghozatalával társadalmunk a szocialista államhatalom rendszerében, elsősorban a képviselőházi rendszerben fölszámolta a burzsoá állam politikai rendszerének legtöbb maradványát, amelyeket a szocializmus a maga fejlődésének első szakaszában kölcsönvett. A küldöttrendszer elvileg egész önigazgatási életünk és az államhatalom rendszerének háza lett, illetve valóban azzá kell lennie. A társadalmi önigazgatás új demokratikus formáival azonban még mindig nincs összhangban nemcsak a politikai rendszer valamennyi egyéb formája, hanem a szubjektív szocialista erők helyzete és tevékenységünk módja sem. Ha az összhang hiánya tartósan fennmaradna, a küldöttrendszer nehezen szabadulhatna meg kezdeti fogyatékosságaitól, külön-

féle eltorzulásokra válna hajlamossá, és ezek kétségtelenül károsan hatnának társadalmi életünk demokratizmusára.

Mindezek a problémák három feladatot tűznek elénk:

1. Bíráló szellemben kell felmérnünk politikai rendszerünk jelenlegi helyzetét, és olyan intézkedéseket foganatosítanunk, amelyek összhangba hozzák a társadalmunk társadalmi, gazdasági és önigazgatási szerkezetében végbemenő változásokat mindazokkal az általános perspektívákkal, amelyeket az említett változások szocialista társadalmunk előtt feltárnak;

2. Megfelelő intézkedéseket kell szélesebb körben fejleszteni és megszilárdítani a demokratikus viszonyokat és az egész önigazgatási és társadalmi döntéshozatal demokratikus gyakorlatát;

3. Az önigazgatási demokrácia ilyen rendszerében világosabban és konkrétabban kell meghatároznunk a szocialista társadalom szubjektív tényezőinek helyzetét, szerepét és munkamódszerét, főleg pedig a Jugoszláv Kommunista Szövetség vezető eszmei és politikai szerepének betöltéséhez szükséges módszereket és eszközöket.

A szubjektív erők érvényesülése

A szocialista társadalom szubjektív tényezőin nemcsak a Kommunista Szövetség és az egyéb társadalmi-politikai szervezeteket — mint például a Dolgozó Nép Szocialista Szövetségét, a szakszervezeteket, a Szocialista Ifjúsági Szövetséget stb. — értem, hanem mindazokat a különféle típusú társadalmi szervezeteket is, amelyeknek érdekeinkre való befolyása megnyilvánul a társadalmi viszonyokban, és amelyek különféle módon hatnak a társadalmi tudatra, valamint a társadalmi problémák rendezésére. Gondolok az állami szervekre, a tudományra, a szakszolgálatokra és az eszmei, politikai, szakmai, anyagi, tudományos és kulturális alkotás minden egyéb szervezett tényezőjére. Végül, de nem utolsósorban: a szocialista társadalom szubjektív tényezőin értem a néptömegek spontán szocialista tudatát, kezdeményezését és tevékenységét, mint a dolgozók és tapasztalataik elemi társadalmi szándékainak kifejezőjét. Röviden: a szocialista társadalmi, szubjektív tényezőin a társadalom valamennyi szocialista és demokrata alkotó erejét értem, amelyeknek szabadon és teljes mértékben kifejezésre kell jutniuk.

A szocialista önigazgatás demokratikus politikai rendszerének fejlesztésében mindenképpen elsődleges társadalmi feladatunk ennek a rendszernek a további megszilárdítása. Mert, ha a rendszer teljes egészében szilárdabb, illetve ha következetesebben szavatolja a munkásosztály, illetve általában a dolgozók vezető társadalmi szerepét, ha a társadalom kulcsfontosságú pozíciói a munkásosztály és a dolgozók kezében vannak, annál gyorsab-

ban, bátrabban, és határozottabban fejlesztheti a demokratikus gyakorlat különféle formáit, amelyek nélkülözhetetlenek önigazgatású társadalmunk további haladó szellemű fejlődéséhez. Egyszersmind ez az előfeltétele annak is, hogy a demokratikus szabadságok arányai bővüljenek társadalmunkban, de nem a burzsoá liberalizmus, hanem az önigazgatási demokráció útján.

Tehát egész társadalmunknak, elsősorban azonban a Jugoszláv Kommunista Szövetségének kell kidolgoznia a feladatok teljes és hosszú távú tervét, azon feladatok tervét, amelyek a szocialista önigazgatási demokrácia alapján álló politikai rendszer további fejlesztésében ránk várnak. A feladatok ilyen hosszú távú tervét társadalmunk olyan mértékben valósítja majd meg, amennyire pillanatnyi gazdasági bázisa, társadalmi tudata és társadalmi erőviszonyai megengedik.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség Központi Bizottságának Elnöksége mindennek folytán tekintette szükségesnek, hogy üléseinek napirendjére tűzze politikai rendszerünk továbbfejlesztésének problémáit és feladatát. Ez tulajdonképpen az elvi és konkrét alkotmányos rendelkezések alkalmazásán végzett munkának a folytatása társadalmi gyakorlatunkban. Más szóval: a rendszerbeli törvények, valamint az önigazgatási, demokratikus, társadalmi és gazdasági viszonyok rendszerének fejlesztésére vonatkozó egyéb társadalmi döntések és intézkedések után megfelelő törvényeknek, más társadalmi intézkedéseknek kell következniük, hogy gyakorlatilag megvalósíthassuk az alkotmány rendelkezéseit a politikai rendszer területén, mindenekelőtt pedig azzal a céllal, hogy összhangba hozzuk a politikai rendszert a társadalom, a gazdaság és a termelés vonatkozásában már kialakított viszonyokkal és elért eredményekkel.

A Kommunista Szövetség együttműködése a szocialista erőkkel

A Jugoszláv Kommunista Szövetség számára ezek a kérdések rendkívül jelentősek, nemcsak a saját és az általános társadalmi érdekek szempontjából, hanem azért is, mert a politikai rendszerben szükségszerűen végrehajtandó változások nagymértékben vonatkoznak a Kommunista Szövetség, valamint a többi szubjektív szocialista erő helyzetére, szerepére és munkamódszerére, továbbá erőt adnak ahhoz, hogy a Kommunista Szövetség szorosan együttműködjön a szocialista erőkkel a társadalmi tevékenységben. Sőt: elmondhatjuk azt is, hogy a jelen pillanatban valószínűleg éppen ez a legfontosabb kérdése rendszerünk további fejlesztésének.

A szocialista önigazgatási demokrácia politikai rendszerének alapjairól

szóló anyagban, amelyet a JKSZ KB Elnökségének jelen ülése elé terjesztettem, igyekeztem rámutatni néhány fontos nyílt kérdésre, azokra a legfontosabb problémákra és feladatokra, amelyek politikai rendszerünk továbbfejlesztése terén előttünk állnak, valamint azokra a problémákra, amelyek véleményem szerint megjelölik a kérdések alapirányát, mégpedig kizárólag elvileg, azaz inkább javasolt irányzatként, amelyről a soron következő időszakban konkrétabban és szélesebb körben kell tanácskoznunk. Arra törekedtem tehát, hogy hozzájáruljak a tevékenység alapelveinek teljesebb megfogalmazásához, mert társadalmunknak a jelen pillanatban feltétlenül szüksége van ilyen akcióra, továbbá, hogy kijelölje ezen feladatok legfőbb végrehajtóit. A kérdések konkrét feldolgozásában csak olyan mértékben mélyedtem el, amennyire ez a jelen pillanatban lehetséges volt, és amennyire szükséges. Mert nyilvánvaló, hogy ezt a munkát nem lehet befejezni a jelen ülésen folytatott vitával, most tulajdonképpen csak hozzákezdhetünk.

Mivel a problémakört az előterjesztett anyag részletesen és terjedelmesen feldolgozza, fölösleges, hogy e bevezető megállapítások keretében visszatérjek az anyagban foglalt példákra és dillemmákra. Most csupán egyes elvi és gyakorlati kiindulópontokkal kívánok foglalkozni, amelyeket — véleményem szerint — szem előtt kell tartanunk, amikor hozzálátunk a szocialista önigazgatási demokráciánk politikai rendszerének továbbfejlesztését szolgáló munkához.

Külön szeretném megemlíteni, hogy „Az önigazgatási szocialista demokrácia alapjai" című és erre az ülésre előkészített anyagban nem foglalkoztam részletesen a társadalmi-politikai közösségek, azaz sem a föderáció és köztársaságok, illetve autonóm tartományok, sem pedig a községek viszonyaival és struktúrájával. Ez azonban nem azt jelenti, hogy ezen a téren nincsenek olyan problémák, amelyekkel a politikai rendszerre vonatkozó feladatok kapcsán foglalkozhatnánk. Vonatkozik ez elsősorban a kommunistákra, azaz a községek, a társultmunka-alapszervezetek és más községi önigazgatási közösségek, helyi szervezetek küldöttségeire, ezekben a közösségekben és általában a községekben mint az önigazgatási és demokratikus viszonyok egységes rendszerében működő társadalmi-politikai szervezetek és a társadalmi tevékenység egyéb tényezőire, valamint a politikai rendszerünk alapjait alkotó valamennyi ilyen tényező közötti együttműködésre. Nyilvánvaló tehát, hogy ennek a problémakörnek megkülönböztetett figyelmet kell szentelnünk, de mindenekelőtt a küldöttrendszer fejlesztése és továbbépítése keretében kell taglalnunk. Ezt most azért kell elmondanom, mert olyan észrevételek hangzottak el, hogy többet kellene beszélnünk a kommunális rendszerről.

II.

A SZOCIALISTA ÖNIGAZGATÁS POLITIKAI RENDSZERÉNEK MEGSZILÁRDÍTÁSA

Munkánk legfőbb célja természetesen a szocialista önigazgatás politikai rendszerének megszilárdítása. Törekvéseinknek mindenekelőtt két irányban kell folyniuk:

Először, minden szükséges intézkedést meg kell tennünk a rendszer eredményesebb gyakorlati működése érdekében. E tekintetben magában a rendszerben is van sok gyenge pont. A politikai rendszerünk szervezeteinek és intézményeinek működésében megnyilvánuló sok fogyatékosság okkal kelti azt a meggyőződést, hogy még mindig hatnak a bürokrácia és a technokrácia hadállásai, az adminisztrációnk bonyolult, éppen ezért bürokráciára hajlamos, továbbá, hogy egyes szervek és szervezetek önmagukba zárkóznak, sok az üresjárat és a munka kettőzése, valamint, hogy az önigazgatási és állami szervek és az egyéb társadalmi struktúra közti demokratikus kommunikáció formái gyengén fejlettek, sok üres és meddő értekezletet tartunk, üléseinket és döntéseinket nem készítjük elő kellő szakszerűséggel, s hogy a polgárok a maguk jogaiért vívott harcában nehezen tudják leküzdeni az adminisztratív akadályokat stb. Olyan körülményeket kell tehát teremtenünk, amelyek közt a társadalom az ilyen fogyatékosság ellen az eddigieknél sikeresebben harcolhat.

Másodszor, politikai rendszerünket a demokratikus viszonyok és a demokratikus szervezetek olyan formáival kell gyarapítanunk, amelyek lehetőséget nyújtanak rá, hogy az önigazgatási érdekeknek, azaz a társult munkában dolgozó emberek érdekeinek pluralizmusa, a társadalmi élet minden területén létrehozott különféle érdekközösségekben, valamint a társadalmi-politikai közösségek küldöttrendszerében, minél közvetlenebbül és szabadabban juthasson kifejezésre a demokratikus önigazgatási döntéshozatal keretében. A szocialista önigazgatás nem létezhet, nem működhet, nem is fejlődhet másképpen, mint demokratikus rendszerként. Általános politikai eredménye nem lehet semmi más, mint az emberi szabadság szakadatlan gazdagodása. Az ilyen társadalmi-történelmi szükségletnek, illetve a demokráciának, valamint a szocialista önigazgatás szerves kapcsolatának keretében kell tekintenünk a demokratikus jogokra és az emberi szabadságra. Ezeknek a jogoknak és ennek a szabadságnak mindenekelőtt a dolgozó jogának funkciójához kell tartoznia, hogy az egyéni véleménynyilvánítás, a küldöttrendszer útján — egygenjogúlag, demokratikus együttműködéssel és a többi dolgozóval azonos felelősséggel — igazgathassa önmagát, munkáját, és érvényesítse érdekeit a társadalomban.

Ennélfogva a jövőbe tekintve világosabban és bírálóbban kell meg-

állapítanunk és felmérnünk egyrészt a kinyilvánított és az alkotmányban meghatározott demokratikus elveket, másrészt a társadalmi és politikai gyakorlatunk közti ellentmondást. Az ellentmondások kisebb-nagyobb mértékben még mindig megnyilvánulnak gyakorlatunk bizonyos területein. Nem fér hozzá kétség, hogy ennek az ellentmondásnak megvannak az objektív okai, gyakran nagyon erős okai, amelyek nem függnek a vezető szocialista erők szubjektív akaratától. Ezek az okok bizonyára tovább is korlátozó tényezői lesznek szocialista forradalmunk demokratikus céljai megvalósításának. Mindenekelőtt olyan tényezőkre gondolok, mint a forradalom fejlődési foka, a társadalmi erők hatalmi viszonya, a társadalmi bonyodalmak élessége, a külföldi ellentmondásoknak belső társadalmi életünkre gyakorolt hatása stb. Semmiképpen sem szabad megbékélnünk az említett tényezőknek a politikai rendszerünkre gyakorolt hatásával, hanem politikai rendszerünkben ilyen körülmények közt küzdenünk kell azokért a demokratikus viszonyokért, amelyekre feltétlenül szükség van a szocialista önigazgatás működéséhez és fejlesztéséhez, és amelyekre ma már megvannak a lehetőségek.

Küzdelem az ellentmondások szubjektív okai ellen

Az elvek és a gyakorlat közti említett ellentmondás gyakran egyes társadalmi tényezők és egyének szubjektív magatartását is előidézi. A bürokratikus centralizmus, a technokrácia, az emberek fölötti politikai hatalomért folytatott harc, valamint a társadalmi viszonyokban megnyilvánuló hasonló jelenségek, továbbá a szektásság, az opportunizmus, az adminisztratív eszközökbe vetett túlzott bizalom az egyéni ambíciók és hasonló jelenségek az ideológiában és a politikában, valamint más ilyenfajta törekvések még mindig nem tűntek el teljesen társadalmi életünkből, és ezek is fékezik a szocialista önigazgatás demokratizmusának fejlődését. Az említett ellentmondások ilyen szubjektív okai ellen mindenképpen lehet és kell harcolnunk. Természetes, hogy csupán a Kommunista Szövetségnek és valamennyi többi szocialista erőnek az önigazgatási demokrácia már elfogadott alkalmazásáért vívott szakadatlan harcával lehet útját állni a gyakorlatban megnyilvánuló különféle eltorzulásoknak, elhajlásoknak és más effajta tétovázásoknak, és ezzel még inkább megszilárdítani az ember társadalmi helyzetét.

Különös figyelmet kell fordítanunk arra, hogy *kizárólag a rendszerrel* nem számolhatjuk fel mindezeket a jelenségeket. Mert magát a rendszert is szakadatlanul, úgyszólván mindennap sújtják a tényleges társadalmi ellentmondások csapásai, külön hatást gyakorolnak rá a szocialista önigazgatási erők hatalmi viszonyai és azok az erők, amelyek ellentétes

irányban hatnak, továbbá ki van téve a világszerte uralkodó társadalmi és politikai ellentmondások hatásának is. Ennélfogva a szocialista erők és a felelős társadalmi szervek gyakorlati reagálása gyakran nagyon is szubjektív és igen különböző. Emiatt úgy érzem, hogy egyidejűleg a politikai rendszer fejlesztésével, dolgoznunk kell a Jugoszláv Kommunista Szövetség és a szocialista társadalmunk *ilyen politikájának* szabatosabb meghatározásán. E politikának pedig szavatolnia kell az e téren folytatott tevékenység legmagasabb fokú egységét. Az ez irányú munkának kell szavatolnia a szocialista önigazgatás demokratikus vívmányainak továbbfejlesztését, egyszersmind pedig erősíteni kell társadalmunk demokratikus politikai rendszerét, hogy eredményesen szembehelyezkedhessen minden romboló kísérlettel.

Ennélfogva el kell végeznünk politikai rendszerünk intézményei működésének új bíráló elemzését és értékelését. Véleményem szerint azonban nem annyira az alapvető intézményes megoldások módosítására van szükség, mint inkább elsősorban az intézményes megoldások és rendelkezések bizonyos kiegészítésére és továbbfejlesztésére, ami szintén nagy fontosságú feladat. Legfőbb célunk tehát az kell hogy legyen, hogy a politikai rendszer valamennyi intézményét a termelési viszonyok szocialista és önigazgatási jellegéhez, valamint a küldöttrendszerhez, illetve az önigazgatás küldöttbázisához idomítsuk.

Tehát: eleve el kell vetnünk a politikai rendszerben megnyilvánuló mindazon dilemmákat, amelyek ellentétben állnak a termelési viszonyok szocialista és önigazgatási rendszerével, társadalmunk demokratikus politikai rendszerének kiindulópontjával. Az ilyenfajta dilemmák visszautasítására késztet bennünket az is, hogy néha és esetenként még a Kommunista Szövetségben is megnyilvánulnak tétovázások, illetve olyan illúziók, amelyek szerint a szocialista forradalom és a szocialista társadalom kezdeti szakaszában sajátságos módon jelentkező ellentmondásokból a klasszikus pluralista parlamenti rendszerben kell keresni a kiutat.

Az önigazgatási érdekek demokratikus pluralizmusa

Ha politikai rendszerünknek a szocialista önigazgatás kifejezőjének kell lennie, ez a rendszer nem lehet sem egypártrendszer, sem többpártrendszer, általában semmiféle politikai monopólium rendszere. És ma már nem is az, noha objektíve még mindig megnyilvánulnak benne az egyik és a másik rendszer elemei is. Ezek az elemek azonban nem lényeges jellemzői politikai rendszerünknek, hanem csak átmenetileg jelentkeznek, és ugyanolyan mértékben elhalnak, amilyen ütemben elhal az államnak a társadalom fölötti hatalma. Mi kommunisták tehát a társadalmi tevé-

kenységnek ezen a területén sem hátrálhatunk meg az idő realitása előtt, amely több átmeneti fejlődési formát igényel, egyszersmind azonban mindig szem előtt kell tartani a világos, hosszú távú célt.

Ha a többpártrendszerű vagy az egypártrendszerű politikai rendszerrel szemben tömören kívánjuk megfogalmazni ezt a célt, akkor valószínű, hogy ennek a célnak leginkább az önigazgatási pluralizmus, azaz az önigazgatási érdekek pluralizmusának fogalma, illetve az önigazgatási közösségek és az egységes küldöttrendszer érdekeinek pluralizmusa felel meg. Társadalmunkban csaknem három évtizede fejlődik és mindinkább erősödik az ilyen önigazgatási pluralizmus, és a küldöttrendszer már egységes demokratikus szervezetté válik, és mint ilyen, tényleges letéteményese egész társadalmi és politikai rendszerünknek. Minden igyekezetünket az önigazgatási pluralizmus éppen ilyen teljes demokratikus rendszerének további erősítésére és fejlesztésére kell fordítani. És társadalmunk valamennyi demokratikus intézményének, az emberek közti demokratikus társadalmi viszonyoknak, embereink minden demokratikus és emberi jogának arra kell irányulnia, hogy elősegítse az önigazgatási demokrácia ilyen politikai rendszerének további erősítését és fejlődését.

Ez azt jelenti, hogy éppen az önigazgatási érdekek demokratikus pluralizmusának működése és védelme szempontjából kell elemeznünk és megszilárdítanunk a demokratikus emberi jogokat és szabadságot. Ezen az alapon állva kell előirányoznunk minden szükséges védelmi intézkedést, amely ezeket a jogokat és ezt a szabadságot technokratikus, monopolista és más hasonló bitorlás fenyegeti, illetve amikor visszaélnek velük olyan céllal, amely nincs összhangban magával a szocialista önigazgatással és demokratikus szabályaival.

Hasonló okokból továbbra is elszántan szembe kell helyezkednünk az úgynevezett spontaneitás elméletének minden formájával, vagyis azzal a felfogással, hogy a dolgozó, az önigazgató csak a maga spontán, illetve tapasztalati reakciói révén dönthet hozzáértően a maga társadalmi haladásáról, csak így szavatolja az előrehaladást, a szervezett szocialista erők tudata és alkotói tevékenységének szilárd támasza nélkül.

Az önigazgatási demokrácia rendszerét nem csupán a polgárok spontán kezdeményezései, a dolgozók gyűlései, a munkástanácsok, az önigazgatási érdekközösségek, az államhatalmi rendszer stb. alkotja, hanem a társadalom egész szocialista tudata, mozgató, eszmei és politikai erői, a tudományos és a szakmai alkotóerők, a kultúra, a társadalmi-politikai és a társadalmi szervezetek, az ideológiai és a politikai összetűzések, a társadalmi erők hatalmi viszonya, a világ, valamint a benne végbemenő társadalmi-történelmi eseményekhez való viszony minden szinten, valamint az önigazgatási és a társadalmi igazgatás minden viszonylatában. Ilyen vagy olyan módon, kisebb vagy nagyobb mértékben a társadalmi tudat

és tevékenység minden tényezőjének hatnia kell, hogy az önigazgatók és az egyes önigazgatási érdekközösségek megérthessék igazi érdekeiket a társadalom és a modern emberiség általános haladó szellemű folyamatainak összegezésében.

A Kommunista Szövetség társadalmi felelőssége

Mindebben megkülönböztetett szerepet töltenek be az élcsapatbeli szocialista erők, azaz a Kommunista Szövetség és a szocialista tudat többi szervezett tényezője. Szem elől téveszteni, illetve elhanyagolni mindezen tényezők szerepét a mindennapi gyakorlatban és a szocialista önigazgatás rendszerében, valamint ennek demokratizmusában, főleg pedig a küldöttrendszerben — azt jelenti, hogy megfosztjuk ezt a rendszert, életképességétől, kompromittáljuk, és ezáltal utat nyitunk a bürokratikus, konzervatív és egyéb reakciós törekvések előtt. Mindennél fogva úgy vélem, hogy a szocialista tudat szervezett tényezőinek — élükön a Kommunista Szövetséggel — szabatosan meg kell határozniuk helyzetüket, szerepüket és társadalmi felelősségüket — ez a legfontosabb feladatok egyike a szocialista önigazgatás politikai rendszerének továbbfejlesztése érdekében.

Főleg azért van erre szükség, mert magában a Jugoszláv Kommunista Szövetségben is néha tétovázás nyilvánul meg a körül a kérdés körül, hogy milyen mértékben vállalja magára a társadalmi felelősséget. Emlékeztetni kívánok a társadalmi-politikai tanácsoknak a képviselőházi rendszerbe való bevezetésével kapcsolatban megnyilvánult tépelődésünkre és tétovázásunkra. Ezért, de másért is, az első választásokon nem olyan társadalmi-politikai tanácsokat választottak meg, amilyeneket választaniuk kellett volna. Tétovázás merült fel azzal a kérdéssel kapcsolatban is, hogy a Kommunista Szövetségnek képviselve kell-e lennie a JSZSZK Elnökségében, a köztársaságok és a tartományok elnökségében. És akkor jutott kifejezésre az ellenállás az olyan társadalmi tanácsok létesítésével szemben, mint amilyen a jelenlegi Szövetségi Társadalomberendezés-Ügyi, valamint a Szövetségi Gazdaságfejlesztési és Gazdaságpolitikai Tanács.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség vagy ilyen demokratikusan felelős társadalmi helyzetet tölt be, vagy pedig holmiféle rendszeren kívül álló, illetve olyan társadalmi szervezetté válik, amely a rendszeren kívül és a társadalmi felelősség nélkül, tehát a dolgozó tömegekkel, az önigazgatókkal, a társadalmi-politikai szervezetekkel és általában a szocialista erőkkel folytatott együttműködés nélkül belső utasítások és határozatok útján dirigál az önigazgatási és az állami szerveknek. Jó okunk volt rá, hogy a Kommunista Szövetséget már régen mentesítsük ettől a szereptől.

Végül még egy rendkívül fontos feladatra kívánom felhívni a figyelmet, amelyet gyakran elhanyagolunk. Foganatosítanunk kell minden szükséges és lehetséges intézkedést, hogy a politikai rendszer már meglevő intézményei és szervei szabadon, demokratikusan és társadalmi felelősséggel, azaz hatáskörük és jogaik keretében valóban gyakorlatilag is működhessenek. Mivel ez nem mindig van így, politikai rendszerünk egyes szerveinek, intézményeinek és funkcionáriusainak felelőssége meglehetősen ködös. És ez bizonyos esetekben komolyan megingathatja jogi és társadalmi igazgatásunk demokratikus viszonyait.

Ezen jelenségek legfőbb oka, véleményem szerint, abban rejlik, hogy a döntések és határozatok, amelyeket megfelelő szerveknek vagy intézményeknek kell meghozniuk, gyakran megkerülésükkel születnek meg, s ezek a szervek, illetve intézmények csak formálisan fogadják el őket. Ezért a tényleges és formális felelősség nem fedi egymást. Nyilvánvaló, hogy ez azért következik be, mert nálunk bizonyos szűk körök még mindig hatalmi központként léphetnek föl, valamint azért, mert gyakorlatilag nem rendeztük megfelelő módon a társadalmi-politikai szervezetek helyzetének és felelősségének kérdését. Emiatt gyakran megtörténik, hogy a társadalmi-politikai szervezetek meg nem felelő módon avatkoznak be az önigazgatási, állami és társadalmi szervek és szervezetek munkájába, vagy pedig ezekre a szervekre és szervezetekre bízzák, hogy társadalom iránti demokratikus felelősség nélkül hozzanak döntést. A másik, talán még fontosabb oka ezen jelenségeknek az, hogy bizonyos önigazgatási és társadalmi szervek, elsősorban az állami végrehajtó szervek és intézményeik, magában a rendszerben túlságosan önmagukba zárkóznak, azaz alig nyitottak az alkotó szocialista erők teljes struktúrájának zavartalan és állandó demokratikus befolyása előtt. Ez aztán magával vonja, hogy kívülről, demokráciaellenes módon avatkoznak munkájukba.

Az ilyen és hasonló okok részletes bíráló felmérésével rá kell mutatni azokra a gyakorlati megoldásokra, amelyeknek szavatolniuk kell, hogy az ilyenfajta jelenségeket a minimumra csökkentsék. Abból kell kiindulnunk, hogy minden szervnek és minden intézménynek önállóan kell meghoznia a hatáskörébe tartozó döntéseit, és hogy teljes mértékben viseljék a politikai és anyagi felelősséget döntéseikért, azzal a feltétellel, hogy mielőtt minden döntést meghoznánk, meg kell vitatniuk, tanácskozniuk az alkotó szocialista erőknek, főleg a társadalmi-politikai és egyéb társadalmi szervezeteknek, valamint a tudományos és szakintézményeknek. Ha pedig a föderáció szerveinek és intézményeinek döntéseiről van szó, akkor — természetesen — az ilyen demokratikus tanácskozásban részt kell venniük a köztársaságoknak, illetve az autonóm tartományoknak.

III.

A társadalmi-politikai szervezetek munkamódszerének megváltoztatása

Mindez szükségessé teszi, hogy közelebbről határozzuk meg a szubjektív tényezőknek, különösen a társadalmi-politikai szervezeteknek társadalmunkban betöltött szerepét. Ezek a szervezetek korábban formális-jogi szempontból olyan helyzetben voltak, mint minden más társadalmi szervezet. Természetesen a gyakorlatban kisebb vagy nagyobb mértékben közvetlen befolyást gyakoroltak a társadalom irányítására, főleg, persze, ezt a Jugoszláv Kommunista Szövetség tette. Az új alkotmány révén azonban ezek a szervezetek formálisan is bekapcsolódtak a politikai rendszerben a küldöttrendszer alkotórészeiként. Mindez szükségessé teszi, hogy megváltoztassuk a társadalmi-politikai szervezetek, sőt a Kommunista Szövetség bizonyos munkamódszereit. Leegyszerűsítve azt mondhatnánk, hogy bizonyos mértékben meg kell változtatni a társadalmi-politikai szervezetek, valamint az önigazgatási és demokratikus alapon szervezett dolgozók, illetve önigazgatási és társadalmi szerveik és szervezeteik közötti demokratikus kommunikáció irányítását és módját.

A problémákat demokratikus módon kell megoldani ezekben az önigazgatási közösségekben, szervezetekben és társadalmi szervekben, éspedig a társadalmi-politikai szervezetek és a szocialista társadalmi alkotás más tényezőinek demokratikus és felelős együttműködésével. Azok az alternatívák és esetleges konfliktusok, amelyek egy ilyen demokratikus folyamatban felmerülhetnek, a társadalmi-politikai szervezetek fórumaiban kell hogy felvetődjenek, hogy e fórumok demokratikus véleményharcában állást foglalhassanak velük kapcsolatban. Ez azt jelenti, hogy a felelős társadalmi intézmények előtt nincs egyetlen olyan komolyabb társadalmi kérdés sem, amely például ne érdekelné vagy ne mozgósítaná a Kommunista Szövetséget. A KSZ-nek azonban az összes szocialista erőkkel együtt demokratikusan kell tevékenykednie, illetve részt kell vennie a demokratikus véleményharcban ott, ahol a döntések születnek. Fontos ez küldöttrendszerünk összes intézményei számára, mind az önigazgatási szervezetekben és közösségekben, mind a társadalmi-politikai közösségek képviseleti testületei rendszerében.

A polgárok érdekszerveződésének sajátságos formái

El kell mondanom, hogy valójában az ilyen munkamódszer már ma meghonosodott társadalmi-politikai szervezeteink, főként pedig a Kommunista Szövetség tevékenységében. Mégis megnyilvánul bizonyos ingado-

zás, s e munkamódszertől való eltérés. Ezenkívül e szervezetek és a többi társadalmi struktúra között ma még mindig fejletlen a demokratikus kommunikáció, különösen intézményes szempontból. Éppen ezért szükség van arra, hogy a Kommunista Szövetség ilyen szempontból világosabban meghatározza álláspontjait, kimunkálja saját munkamódszereit, és hogy részt vegyen más társadalmi tényezők demokratikus munkamódszereinek kidolgozásában. Kisebb-nagyobb mértékben ugyanez vonatkozik a többi társadalmi-politikai szervezetre is, továbbá a szocialista tudat más szervezett erőire is. Más szóval politikai rendszerünk megszilárdítása érdekében most lényegbevágó, hogy a szocialista társadalmi alkotás összes erői demokratikus módon megszerveződjenek küldöttrendszerünkben, amely egész politikai rendszerünk letéteményese.

Ilyen körülmények közepette, a társadalmi tudat szervezett erői elvesztik a politikai hatalommal való rendelkezésben megnyilvánult monopolhelyzetüket, amelyből egyébként elkerülhetetlenül következett a politikai pártokra való megoszlás, másrészt ezek az erők bizonyos sajátos önigazgatási érdekek kifejezőiként jelentkeznek. Másszóval, ezek az erők, mint a társadalmi tudat tényezői, részt vesznek az önigazgatási és állami döntéshozatal konkrét formáiban. Ez pedig azt jelenti, hogy a társadalom többé nem oszlik meg egy bizonyos általános politikai többségre és politikai kisebbségre, vagyis a hatalmon levő pártra és az ellenzékre. A dolgozók — önigazgatók — azonban a mindennapi konkrét döntéshozatalban szabadon megoszolhatnak többségre és kisebbségre, s ezek állandóan változnak, vagyis az önigazgatási, illetve társadalmi döntéshozatal napirendjén szereplő minden egyes kérdés kapcsán. Ebből kifolyólag szocialista önigazgatású társadalmunk eszmei és politikai erői nem az általános politikai megoszlás alapján szerveződnek, hanem azon általános társadalmi szükségletek és érdekek alapján, amelyek az önigazgatási szubjektumok és a küldöttrendszerben őket képviselő küldöttségek mindennapi demokratikus döntéshozatalában felmerülnek, más szóval a dolgozók — önigazgatók mindenekelőtt azokról a konkrét kérdésekről határoznak, amelyek az önigazgatási, illetve társadalmi döntéshozatal napirendjén szerepelnek, nem pedig a hatalommal való monopolista rendelkezés jelöltjeiről.

Ebből következik, hogy társadalmi-politikai szervezeteink nem lehetnek és nem kell hogy választói testületek legyenek a hatalmi harc érdekében, mint ahogy a politikai pártok a parlamentáris rendszerekben, hanem a dolgozók és polgárok érdekszerveződésének sajátságos formái azokon a területeken, ahol ezek az érdekek kifejezésre jutnak az eszmeiség, a politika, a tudomány, az általános társadalmi érdekek és hasonlók formájában. Ezt a szerepüket elkerülhetetlenül vállalniuk kell azért, mert a társadalom nemcsak az ember élet-, munka-, alkotói és

kulturális feltételeivel és törekvéseivel kapcsolatos részérdekek sokaságából áll, hanem egységes eszmei-politikai, tudományos, kulturális és általában a tudati felépítményből is.

A párt összetartó ereje társadalmunknak

Számunkra a Jugoszláv Kommunista Szövetség vezető szerepének fogalma társadalmi életünkben sohasem volt azonos az államhatalom politikai monopóliumának fogalmával, vagyis az egypártrendszer fogalmával. A Kommunista Szövetség mint a munkásosztály politikai élcsapata csupán kifejeződése ezen osztály és az összes dolgozók eszmei és politikai érdeke komplexumának, tehát alkotórésze az önigazgatási érdekek demokratikus pluralizmusának, nem pedig valamilyen politikai erő, amely ezen érdekek felett és rajtuk kívül áll. A Kommunista Szövetség ebben a szerepében alkotórésze társadalmunkban a többségnek, olyan mértékben, amilyen mértékben alkalmas arra, hogy eszmei-politikai és gyakorlati álláspontjait elfogadhassa az önigazgatási érdekek önálló közösségeinek sokaságával, vagyis a többséggel.

Más szóval mi nem szorgalmazzuk a kisebbség uralmát, bár a Kommunista Szövetség kisebbség. Kisebbségnek is kell maradnia, mert a mi körülményeink közepette csak így válhat a társadalmi haladás élcsapatává, vagyis így mérheti fel a szocialista gyakorlatot teljes egészében. A párt azonban nem kényszeríti rá saját teljhatalmát a társadalomra. Csakis a dolgozókkal és demokratikus érdekközösségeikkel és az önigazgatási demokrácia politikai rendszerében, a küldöttrendszerben, a Dolgozó Nép Szocialista Szövetségében stb. válhat a többség vezető eszmei és politikai erejévé.

Ez természetesen megköveteli a Kommunista Szövetség tevékenységének sajátos demokratikus módszereit. Kitartónak és következetesnek kell lennie a szocializmus és a szocialista önigazgatás igazi ellenségei elleni küzdelemben, valamint a hazánk szabad nemzetei és nemzetiségei közötti demokratikus viszonyok megszilárdításáért folyó harcban. Ugyanakkor azonban késznek kell lennie a visszakozásra és kompromisszumra, amikor az érdekek összeütközéséről van szó az önigazgatási demokrácián belül, vagy amikor a társadalmi tudat lemaradása tapasztalható. A Kommunista Szövetségnek kitartónak kell lennie eszmei és politikai irányvonaláért folytatott harcában, valamint abban a harcban, amely ezen irányvonalnak az önigazgatókra, az önigazgatási közösségekre, vagyis önigazgatási érdekközösségeikre való hatása érdekében folyik. A pártnak azonban késznek kell lennie arra is, hogy módosítsa álláspontjait, ha a gyakorlat megcáfolja, illetve ha a társadalmi tudat még nem ké-

szült fel arra, hogy elfogadja őket. Véleményem szerint a Jugoszláv Kommunista Szövetség ilyen demokratikus szerepe a feltétele az önigazgatási demokrácia politikai rendszere sikeres fejlődésének.

A szubjektív tényezők ilyen társadalmi helyzete, szervezettsége és tevékenységének módja ugyanakkor fel kell hogy készítse szocialista önigazgatású társadalmunkat arra, hogy megvédje magát az eszmei és politikai erők nyomásától és támadásától. Ezek az erők olyan politikai rendszert és termelési viszonyokat kísérelnek meg rákényszeríteni társadalmunkra, amelyek ellentétesek szocialista önigazgatási jellegével, illetve idegenek számára. A társadalom e képességének kifejlesztése előfeltétele az önigazgatási demokrácia további fejlődésének. Mert ha nem szilárd a rendszer, akkor a demokráciaellenesség forrása lesz. Csakis a rendszer kulcspozícióinak stabilitása szavatolja a hatalmon levő meghatározott osztály vezető szerepét és hatalmát, és biztosítja a demokrácia további kibontakozását.

Szem előtt tartva a fentieket, elmondhatjuk gyakorlatunkról, hogy csakis a munkásosztály, a dolgozó nép és az önigazgatási demokratikus rendszer kulcspozícióiban levő összes szocialista erők döntő befolyása biztosítja stabilitását. Külön szerepe van ebben a Jugoszláv Kommunista Szövetségnek, amely eszmei és politikai összetartó ereje forradalmunknak, ezzel egyben politikai rendszerünknek, a szocialista és demokratikus önigazgatási pluralizmusnak.

IV.

A DEMOKRÁCIA TELJESEN ÚJ TERÜLETEI

Kitűzve magunk elé ezeket és hasonló feladatokat, egyszersmind világosan el kell határolni magunkat eszmeileg, elméletileg és gyakorlatilag is a burzsoá társadalom politikai rendszerétől, amelyet a szocializmus átmeneti szakaszában kisebb vagy nagyobb mértékben a szocialista állam is átvesz egypártrendszerű vagy többpártrendszerű változatában. Ezzel mi természetesen nem foglalunk állást az ilyen rendszerekkel szemben, és különösen nem szeretnénk valamiféle ideológiai kampányt indítani ellenük. Ellenkezőleg, nagyon is szem előtt kell tartanunk, hogy az ilyen rendszerek a történelem folyamán nemritkán igen haladó szerepet töltöttek be, és a világ egyes részein és meghatározott körülmények között ma is ilyen szerepük van. De ismeretes az is, hogy ezek a rendszerek a múltban is igen reakciós társadalmi, politikai és osztályviszonyok politikai formái voltak, s gyakran ma is azok. Másrészt annak az álláspontnak az elfogadása, hogy ezekkel a rendszerekkel a demokrácia

és az emberi szabadság történelme befejeződik, a végleges konzervativizmus kifejeződése lenne. Pedig ilyen eszmék és álláspontok ismételten jelentkeznek korunk eszmei és politikai harcában a szocialista gyakorlat első napjától kezdve.

A forradalmakat mindig a szabadság megcsorbításával vádolták, bár ezek éppen azért keletkeztek, hogy kiharcolják a szabadságot. Az ellenforradalmak mindig „a szabadsággal" kérkedtek, noha csakis erőszakkal kényszeríthették rá magukat a társadalomra, és tarthatták fenn magukat. A francia és más európai ellenforradalmárok is reakciós céljaikért folytatott küzdelmükben a terrort és a szabadságjogok megszegését kérték számon a francia forradalomtól. Pedig éppen ez a forradalom — más európai és amerikai burzsoá demokratikus forradalmakkal együtt — teremtette meg a feltételeit, sőt, a formáit is annak a demokráciának, amellyel Nyugat-Európa polgári politikusai ma büszkélkednek. Ugyanilyen reakciós pozíciókról a mi forradalmunkat is az első naptól kezdve támadják, mert állítólag nem demokratikus, és korlátozza az emberi jogokat. Hogy visszautasítsuk ezt az eszmei kampányt, világosan el kell határolni magunkat azoktól a politikai rendszerektől, amelyek pozícióiról támadják társadalmi és politikai rendszerünket. Ez a fő oka annak, hogy A szocialista önigazgatási demokrácia politikai rendszerének alapjai című munkámban elég sok helyet szenteltem azon politikai rendszerek bíráló elemzésének, amelyek pozícióiról már három évtizede, sőt, több ideje eszmei és politikai kampányt folytatnak szocialista önigazgatási rendszerünk ellen.

Teljesen világos azonban, hogy a politikai rendszer, külön pedig a pártpluralizmus kérdése nem vetődhet fel azonos módon egy parlamentáris polgári államban, ahol a munkásosztály joggal küzd azért, hogy a fennálló rendszer keretében és védelmében megvalósítson bizonyos szocialista célokat, vagy pedig abban az országban, ahol a társadalmi ellentétek a végletekig kiéleződtek, ahol a szocializmus fegyveres forradalommal aratott győzelmet, és ahol a parlamentáris típusú politikai pluralizmusra való visszatérés megint csak a régi társadalmi ellentétekhez való visszatérést jelentené. Eszerint, ha bíráló álláspontra helyezkedünk a többpárt- és az egypártrendszerekkel szemben, ezt azért tesszük, mert nem felel meg a mi szocialista önigazgatású társadalmunknak, de nem vitatjuk el azon országok szempontjából való progresszív jelentőségét, ahol mások a termelési viszonyok, vagy az olyan munkásmozgalmak szempontjából való progresszivitását, amelyek a szocializmusért küzdenek egy ilyen rendszer keretében. Mi sohasem „exportáltuk" a forradalmat, a szocialista önigazgatást sem, és továbbra sem szeretnénk átvenni olyan modelleket, amelyek nem felelnek meg az önigazgatású és demokratikus szocialista társadalomnak.

A burzsoá állam politikai pluralizmusának dogmatikusai számára a demokrácia történelme mintha örökre megállt volna a demokrácia burzsoá rendszerénél. S meggyőződésük szerint a politikai rendszer minden más formája ellentétes a demokráciával. Eközben elfelejtik, hogy az emberiség történelmében voltak a demokráciának más formái is, amelyek ugyanannyi szabadságot nyújtottak, mint a parlamentáris demokrácia formája. Szerencsére vannak és lesznek demokratikus rendszerek, amelyek ma is és a jövőben is sokkal demokratikusabbá válnak a burzsoá parlamentáris államnál. Nem vitás, hogy az emberiség haladó erői a reakciós defetizmus béklyójába kerülnének, ha úgy vélekednének, hogy a parlamentáris demokrácia az emberi szabadságok legnagyobb vívmánya.

Természetesen a meghatározott demokratikus jogok és emberi szabadságok korlátozásának bírálata a világban általában és a korszerű szocialista gyakorlatban is szükséges és megokolt, mert egyetlen ország sem „makulátlan" a demokratikus és emberi jogok terén. Ez a bírálat különösen akkor haladó, ha a fasiszta és más hasonló reakciós burzsoá államrendszerek ellen irányul, amelyek a dolgozóknak és a polgároknak nem nyújtják még azokat a demokratikus jogokat és szabadságjogokat sem, mint a klasszikus parlamentáris rendszerek. Amikor azonban a probléma megoldását abban keresik, hogy a burzsoá állam politikai rendszerét ráerőszakolják a forradalomban keletkezett szocialista rendszerre, akkor ez kifejezetten reakciós politikai akció. Az ilyen akciók reakcióssága különösen akkor jut kifejezésre, amikor rá akarják kényszeríteni egy olyan demokratikus rendszerre, amilyen a mi szocialista önigazgatási rendszerünk. Mert ez a rendszer senkinek sem ismeri el valamilyen absztrakt szabadság állítólagos biztosítása címén az embernek ember által való kizsákmányolását, sem pedig egy vagy több politikai pártnak azt a jogát, hogy kisajátítsák a politikai hatalom monopóliumát, és általában semmilyen olyan jogot, amely az embert elidegeníti saját dolgainak és a társadalomnak közvetlen irányításától. Ugyanakkor azonban ez a rendszer az emberek nagy tömegei, vagyis mindazok számára, akik dolgoznak, a gyakorlatban megnyitja a demokrácia és az emberi szabadságok teljesen új területeit.

Mert végül is felmerül a kérdés: milyen demokratikus jogok és milyen emberi szabadságjogok válthatják fel az olyan demokratikus jogokat és az olyan emberi szabadságjogokat, amelyek lehetővé teszik számára, hogy megszabadulva a kizsákmányolás és a centralizált állam politikai elnyomásának rendszerétől — maga határozzon saját munkája és alkotása feltételeiről, eszközeiről és gyümölcseiről, ezzel együtt azokról a tár-

sadalmi körülményekről is, amelyek közepette él és dolgozik. Az ilyen önigazgatási szabadság szavatolja a magántulajdon szabadságát, de az olyan tulajdonát is, amely tükrözi minden polgár azon jogát, hogy szabadon rendelkezzen a maga, nem pedig más munkájának gyümölcseivel. Ha ilyen szemszögből vizsgáljuk a szabadságok és a jogok problémáját, akkor nyilvánvaló, hogy az emberi szabadságjogok állítólagos megvédéséért folytatott kampányok — ha ezek a pártpluralizmus rendszerének vagy az egypártrendszernek a ráerőszakolására korlátozódnak, függetlenül attól, hogy a kampányok szervezői tudatában vannak ennek vagy sem — nem segítik a demokrácia fejlődését, hanem ellenkezőleg, gátolják, illetve a polgárok olyan politikai jogaira korlátozódnak, amelyeket a polgári parlamentarizmus ismer el az embereknek. Azok a jogok pedig, amelyeket a polgári parlamentarizmus elismer — mivel a magántőkerendszer megteremtéséért és fenntartásáért folytatott történelmi küzdelem termékei — nem hasonlíthatók össze azokkal a jogokkal, amelyeket nálunk a dolgozó — önigazgató élvez, különösen azokkal, amelyeket a szocialista önigazgatás fejlődése biztosít majd számára.

Alkotói erőfeszítés a szocialista rendszer fejlesztésére

Tehát a társadalmunk demokratikus jogainak korlátozására vonatkozó bírálatok, amelyek a burzsoá demokráciának, illetve politikai rendszerének istenítésétől erednek, azt a törekvést tükrözik — függetlenül attól, hogy a bírálók akarják ezt, vagy sem —, hogy szocialista társadalmunkra és önigazgatási demokráciánkra olyan politikai rendszert, kényszerítsenek rá, amely óhatatlanul az önigazgatásra való jognak és más önigazgatási demokratikus jogoknak és a dolgozó szabadságának megszüntetését jelentenék. Ugyanis ha létezik a politikai hatalomért folyó küzdelem monopóliuma, akkor nem létezhet az önigazgatás szabadsága. Itt nyilvánvalóan nem a demokratikus jogok és az emberi szabadságok „érdekében" vagy „ellenük" folyik az eszmei és politikai harc, hanem a szocialista önigazgatás és ennek ellenzői között, s ez megtéveszti a jóindulatú, az igazi szabadságért síkraszálló hűséges embereket is, akik azonban nem igazodnak el a korszerű politikai folyamatok társadalmi-történelmi tartalma tekintetében. Ami bennünket illet, számunkra a demokrácia további fejlődése nem képzelhető el semmilyen más alapon, mint a szocializmus és a szocialista önigazgatás alapján, függetlenül attól, hogy ez a folyamat a belső társadalmi és politikai, illetve a nemzetközi ellentmondások következtében még mindig akadályokba ütközik és korlátozódik.

Függetlenül azonban az ilyen eszmei harc társadalmi-történelmi je-

lentőségétől, felmerül a kérdés, hogy a korszerű szocialista gyakorlatban fennáll-e a demokratikus jogok és az emberi szabadságjogok problémája. Nem vitás, hogy fennáll. E probléma bizonyos társadalmi-történelmi törvényességekben gyökerezik, de a vezető szocialista erők szubjektív eszmei és politikai irányvételében is. Véleményem szerint, nem szükséges alaposabban elemezni ezeket az okokat, mert mi korábban is igen gyakran folytattunk vitát róluk. Tény azonban, hogy az egyik és a másik ok is fékezi, illetve háttérbe szorítja a korszerű szocialista gyakorlat demokratikus fejlődését.

A szocialista és demokratikus bíráló gondolkodásnak mindenképpen kötelessége feltárni ennek a lemaradásnak az okait, hogy a szocialista demokrácia előtt új utakat nyisson, új formákat tárjon fel, amelyek valóban megfelelnek a szocialista és önigazgatási termelői viszonyok szabad fejlődése érdekeinek, mégpedig elsősorban azért, mert a szocialista gyakorlat demokratikus formái fejlődésének lemaradása ellenállást és konfliktusokat vált ki magában a szocialista társadalomban. A szocialista gondolkodás lemaradása miatt ugyanis a korszerű szocialista gyakorlat lemarad a szocialista demokrácia eredeti formáinak feltárásában. Az ebben a gyakorlatban keletkező ellenállás és konfliktusok mellett, a pozitív demokratikus törekvésekkel egyidejűleg bizonyos kísérletek is megnyilvánulnak a különféle „disszidensek" részéről és hasonló jelenségek, amelyek nélkülözik a teremtő erőt, mert ezek a leggyakrabban kisebb vagy nagyobb mértékben reakciós megnyilvánulások, mert a helyzetből kivezető utat a múltban, nem pedig a jövőben keresik. Világos, hogy ezek ellen nem lehetséges csupán cáfolattal és adminisztratív módon való elhallgattatással küzdeni, hanem mindenekelőtt olyan alkotói erőfeszítéssel, hogy tovább fejlődjön a szocialista és demokratikus politikai rendszer.

A munkásosztály nem elvont fogalom

Jellemző, hogy ezek a holmiféle próbálkozások leggyakrabban a szocialista társadalmi-gazdasági viszonyok és a burzsoá állam parlamentáris-politikai rendszere valamiféle keresztezésének követelésében jutnak leggyakrabban kifejezésre. Ezzel voltaképpen a problémák megoldására éppen ott keresnek kiutat, ahol kiút nem található. Ezért az említett kísérletek inkább gátolják, mint serkentik a szocializmus demokratikus fejlődését, mert konfliktust váltanak ki a forradalom és az ellenforradalom között, ahelyett, hogy felvetnék a demokrácia kérdését a szocializmusban. Ennek legékesebb példája az úgynevezett csehszlovák válság, amelyben a liberális frázis áradata megakadályozta a válságból való

demokratikus és egyúttal szocialista kiút felkutatását. Érthető, hogy ennek következményeként harmadik erők léptek az események színterére.

A szocialista eszmék fejlesztésében már régen jelentkezett a szocializmusról, mint a társadalmi-gazdasági, illetve termelési viszonyokban megnyilvánuló etatizmusnak és a politikai-pluralisztikus típusú parlamentarizmusnak az összekapcsolódásáról alkotott felfogás. Most az ilyen koncepció, bármennyire is irreális, sőt reakciós, újból jelentkezik, és bizonyos népszerűségre tesz szert, az úgynevezett baloldali értelmiség bizonyos köreiben pedig uralkodóvá válik, és mind a polgári, mind pedig a szocialista társadalom számára gyógyírnak tekintik. Ennek a koncepciónak nálunk is van bizonyos számú követője, különösen azon értelmiségek között, akik baloldaliaknak nevezik magukat, de nem készek arra, hogy elfogadják az önigazgatási demokrácia rendszerét.

Az ilyen koncepció csak illúzió, mert a parlamentáris rendszernek a szocialista termelési viszonyokba való átültetése elkerülhetetlenül elferdüléseket okoz ezeknek a visznoyoknak a fejlesztésében. Amikor például egy többpártrendszer abba a helyzetbe kerül, hogy monopolisztikus irányítója lesz a nemzeti iparnak, illetve a nemzeti termelőeszközöknek, akkor voltaképpen ugyanazt a szerepet játssza, mint az etatisztikus egypártrendszer az állami tulajdon feltételei között, függetlenül attól, hogy az első esetben különféle politikai pártok kerülnek időről időre hatalomra. Mert bármennyire váltják is egymást a hatalmon a politikai pártok, a termelési viszonyokban a munkások helyzete nem változik. Abban, hogy a dolgozó helyzete megváltozzon, meg kell változtatni a politikai rendszert is.

Azok az emberek, akik az ilyen illúziók hatása alá kerülnek, megfeledkeznek arról, hogy a termelési, illetve a társadalmi-gazdasági viszonyok területén minden bürokratikus-technokratikus monopólium eleve demokráciaellenes irányultságú. Az ilyen monopólium szinte automatikusan bevezeti azt a rendszert, amely a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközökkel való gazdálkodást nem a munkásosztályra, hanem az irányító apparátusra bízza, függetlenül attól, hogy egy-egy többpártrendszerről van-e szó.

A szocialista és demokratikus erők történemi feladata éppen az, hogy új utakat keressenek, és felkutassák a demokrácia olyan formáit, amelyek meg fognak felelni a megváltozott termelési, illetve társadalmi-gazdasági viszonyoknak, és nem teremtenek mesterséges szerkezeteket olyan dolgok összekapcsolásával, amelyek nem kapcsolhatók össze. Ezt a célt azonban nem lehet kitűzni, sem pedig elérni akkor, ha a munkásosztályt elvont fogalomnak, az embert pedig absztrakt politikai polgárnak tekintjük, nem pedig a kizsákmányolástól és a mindenfajta po-

litikai monopolisztikus elnyomatástól megszabadított konkrét *embernek, aki a társadalmi és részérdekek egész komplexumának közvetlen tényezője.*

Támadások demokratikus rendszerünk ellen

Eszerint nem vitathatjuk el, hogy a demokratikus viszonyok és jogok állapotának jelenkori liberális és ultraradikális bírálata a szocialista gyakorlatban gyakran megokolt. Megokoltsága azonban az említett állapot egy szempontjára vonatkozik, illetve arra, hogy a szocialista gyakorlat vezető szubjektív erői még mindig túlságosan hatása alatt állnak a sztálinizmus korában keletkezett, a politikai rendszerről alkotott túlhaladott konzervatív dogmáknak. Ezért ezek az erők a polgári politikai pluralizmus dogmatikus szószólóihoz hasonlóan hajlamosak arra, hogy védjék az olyan politikai egypártrendszer bizonyos formáit és intézményeit, amelyek már régen összetűzésbe kerültek a szocialista társadalom demokratikus rendszere fejlesztésének reális szükségleteivel. Az ilyen helyzetre különösen nagy hatással vannak a társadalmi irányítás politikai monopóliumának megteremtésére irányuló olyan technobürokratikus tendenciák, amelyek mind a szocializmusban, mind pedig a jelenkori kapitalista társadalomban megnyilvánulnak. Ezt a helyzetet befolyásolják azok a nehézségek és problémák is, amelyekkel a fiatal szocialista társadalom összeütközik a szocialistaellenes erők nyomása elleni harcában, de ugyanakkor azok a nehézségek is, amelyek a szocialista gyakorlat történelmileg új útjainak keresése közben keletkeznek. A szocialista társadalom ezenkívül gyakran olyan gazdasági akadályokkal is terhelt, amelyek a maguk módján külön megnehezítik a demokratikus viszonyok fejlődését. S végül erre a fejlődésre korlátozó hatással van a nemzetközi viszonyoknak, főleg a tömbök közötti ellentéteknek a kiélezettsége.

Ha azonban egy-egy szocialista társadalom demokratikus viszonyainak konkrét állapota szempontjából az említett bírálat indokolt is, a kritika teljesen indokolatlanná és reakcióssá válik, ha a szocialista társadalomnak az említett problémáktól és nehézségektől való megszabadulás kiútjaként a polgári társadalom klasszikus párt-pluralizmusát és parlamenti rendszerét kínálják fel. A burzsoá állam politikai rendszerének ugyanis előbb-utóbb összeütközésbe kell kerülnie a szocialista társadalmi viszonyokkal, kiváltképpen akkor, ha ezeket a viszonyokat mindenekelőtt olyképpen értelmezzük és formáljuk, mint a munkásoknak, a munkásosztálynak és az összes dolgozónak az önigazgatásra való jogát.

Mindent összegezve megállapíthatjuk, hogy a demokratikus rendszerünk elleni támadások egyetlen célja az, hogy demokratikus rendszerünkkel a burzsoá társadalom politikai rendszerét állítsák szembe, akár egy-, akár többpártrendszer formájában. Ezt mi természetesen elvetjük, s mivel ellenezzük az ilyen törekvéseket, továbbra is szembe kell helyezkednünk azokkal a hazai és külföldi kísérletekkel, hogy az említett formák egyikét ráerőszakolják társadalmunkra, és befolyásolják belső fejlődésünket.

*

Ezzel a Bevezetővel és *A szocialista önigazgatási demokrácia politikai rendszerének alapelvei* című anyaggal megpróbáltam rámutatni a politikai rendszer, valamint a termelési és társadalmi-gazdasági viszonyok rendszerének egybehangolására és az említett viszonyok önigazgatási-demokratikus formáinak további fejlesztésére irányuló gyakorlati feladatainak meghatározásával kapcsolatos bizonyos kiindulópontokra. A velük kapcsolatos konkrét tevékenység során valószínűleg sokkal nagyobb területre kell majd kiterjeszteni a bíráló elemzést. Meggyőződésem, hogy az Elnökség mai ülésének vitája serkenteni fogja az ilyen irányú erőfeszítéseket. Ha ugyanis egyetértünk politikai rendszerünk további kiépítésének alapelveivel, akkor nincs semmiféle oka annak, hogy ne világítsunk rá bátran és bírálóan társadalmi gyakorlatunk és politikánk azon kérdéseire, amelyektől szocialista önigazgatási demokratikus rendszerünk további fejlődése függ.

A JKSZ KB Elnöksége által elfogadott álláspontok alapján politikai és szakmai, illetve tudományos szempontból, széles körben megszervezett tevékenységgel fel kell tárnunk a nyílt kérdéseket, és fel kell kutatnunk gyakorlati megoldási lehetőségeiket, valamint konkrét javaslatokkal és kezdeményezésekkel kell előállítani a politikai rendszerünk további fejlesztésével kapcsolatos valamennyi fontos kérdés megoldására. Az említett tevékenység megszervezése és módja tekintetében megítélésem szerint, azokat a tapasztalatokat kell hasznosítanunk, amelyeket az alkotmány és a számos rendszerbeli törvény előkészítésekor szereztünk. Lehet, hogy a politikai rendszer területén kevesebb törvényre és több határozatra, azaz politikai határozatra lesz szükség, de ezeket a határozatokat nemcsak eszmei-politikai, hanem szakmai és tudományos szempontból is sokoldalúan elő kell készíteni — hangsúlyozta Edvard Kardelj.

(A Magyar Szó 1977. június 14-i Kommunista Mellékletéből átvett szöveg.)